

480 Ft (MME-tagoknak térítésmentes)

MADÁRTÁVLAT

Madártani és természetvédelmi folyóirat

XII. évf. 3. szám – 2005/3.

A gyöngybagoly védelme ● Linné szellemében ● A dobai kastélykert

MADÁR HATÁROZÓ

HARKÁLYOK IV.

A hazai harkályokat áttekintő sorozatunk végén a többitől jól elkülönülő két harkályfélényt mutatjuk be.

Nyaktekercs

röpkép

frissen kirepült fiatal példány

ad. példány

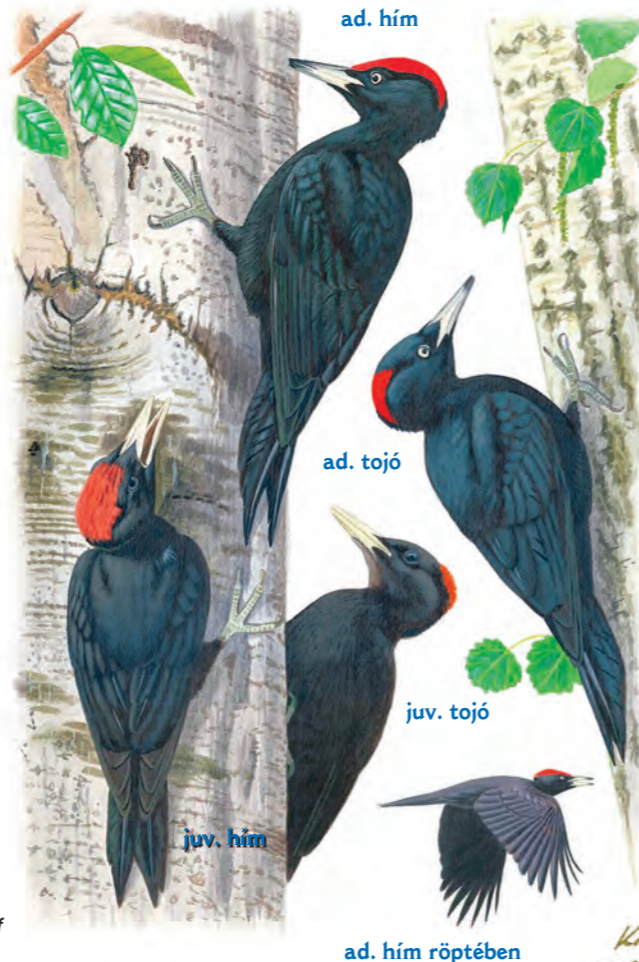

A fekete harkály (*Dryocopus martius*) a legnagyobb termetű harkályunk. Meghatározása nem jelenthet gondot. Röpte nem hullámzó, mint a legtöbb harkályé, hanem csapongó, kissé esetlen. A hím egész fejtetője piros, a tojó csak a tarkója. Ez a különbség már fiatal korban is megfigyelhető, bár a piros szín eleinte piszkosabb, kevésbé kiterjedt. A fiatalok tollazata barnásabb, torkuk pedig gyakorta világosszürke. A fiatal egyedek szeme szürkés-kék, míg az öregeké sárgásfehér színű.

A nyaktekercs (*Jynx torquilla*) küllemében inkább az énekesmadarakra hasonlít, bár a harkályokra jellemző lábformája elárulja rendszertani helyét. Rejtőzködő életmódja miatt legtöbbször jellegzetes, nyávogásszerű hangja árulja el jelenlétét. Fakéregre emlékeztető rejtőszínezetű tollazata szürkés, barnás, okkeres alapszínekből tevődik össze, ezt finom mintázat tarkítja. Alsóteste sűrűn keresztávozott, amely az oldalán átmeleg az inkább nyílhegy alakú mintázatba. Háta közepén, a szemén keresztül a nyakoldalon sötét szalag húzódik. Farka keresztávozott. A fiatalok nagyon hasonlítanak az öregeknek, a kirepülés után nem sokkal már megkülönböztethetetlenek szüleiktől. Tollazatuk valamivel lazább, és az alsótest mintázata egyszerűbb, hiányzanak a nyílhegy alakú jegyek. Röpte egyenes vonalú, némiképp a gébicsekére emlékeztető.

Fekete harkály

ad. hím

ad. tojó

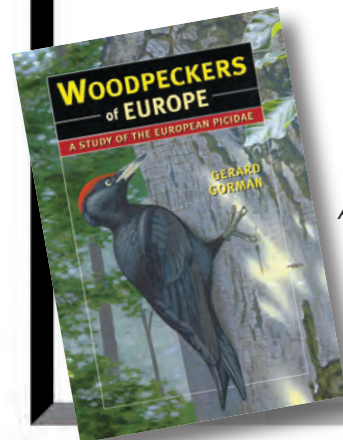
juv. tojó

juv. hím

ad. hím röptében

Kókay 2003

Grafika: Kókay Szabolcs - www.kokay.hu

A harkályok iránt érdeklődő olvasóinknak ajánljuk Gerard Gorman: *Woodpeckers of Europe (A Study of the European Picidae)* c. 192 oldalas könyvét, amely a Bruce Coleman kiadó gondozásában jelent meg (ISBN 1-872842-05-4).

Kiadja a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) kiemelten közhasznú társadalmi szervezet

"A természet szolgálatában"

1121 Budapest, Költő utca 21.
Tel: 275-62-47
Fax: 275-62-67
www.mme.hu

Főszerkesztő: Ujhelyi Péter

Munkatársak:

Bagyura János Ragadozóvédelem
Drexler Szilárd MME-hírek
Fatér Imre Tűzokvédelem
Hadarics Tibor Faunisztika
Halmos Gergő Természetvédelem
Karcza Zsolt Vonuláskutatás
Kovács András Natura2000
Lovászi Péter Gólyavédelem
Magyar Gábor Általános madártan
Nagy Károly Monitoring
Péchy Tamás Rákossiviperá-védelem
Szabó Balázs Fontos Madaréllőhelyek
Szép Tibor Általános madártan
Vándor Barbara Környezeti nevelés
Varga Gábor Web-hírek

Tudományos tanácsadók:

Aradi Csaba (Hortobágyi Nemzeti Park)
Csányi Vilmos (akadémikus, ELTE Etológiai Tanszék)
Csorba Gábor (Magyar Természettudományi Múzeum Állattára)
Csörgő Tibor (ELTE Állatszervezettani Tanszék)
Fekete Gábor (akadémikus, MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézet)
Kordos László (MÁFI Országos Földtani Múzeuma)
Láng István (akadémikus, MTA elnöki tanácsadó)
Molnár V. Attila (Debreceni Egyetem, Növényzeti Tanszék)
Papp László (akadémikus, MTA-MTM Állatökológiai Kutatócsoport)
Somogyi Péter (akadémikus, Anatomical Neuropharmacology Unit, University of Oxford)

Fotográfiai tanácsadók:

J. Artyuhin • **Bécsy László** • **Berta Béla**
• **Forrásy Csaba** • **Kalotás Zsolt**
• **Kármán Balázs** • **Máté Bence** • **Novák László**
• **Streit Béla** • **Suhayda László** • **Vizúr János**

Grafikusok: Kókay Szabolcs, Matyikó Tibor

Tipográfia: Góré András

Tördelés, nyomdai előkészítés: Kitaibel Bt.
Szerkesztőségi titkár: Bányai Lászlóné
Terjesztés: Harangi István

Alapító főszerkesztő: Schmidt Egon
Felelős kiadó: Horváth Zsolt ügyvezető igazgató

Nyomás és kötés: Korrekt Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Barkó Imre ügyvezető igazgató

ISSN 1217-7156

Támogatónk:

nka

Nemzeti Kulturális Alap

MAGYAR MADÁRTANI ÉS TERMÉSZETVÉDELMI EGYESÜLET
MME

A címlapon: Búbosbanka – Máté Bence felvétele
Címlapterv: U.P.

Kéziratokkal és lapszerkesztéssel kapcsolatos információk:
www.madartavlat.hu

Kedves Tagtársaink!

Az MME 1974-es megalakulása óta több mint 29 000 ember lépett be egyesületünkbe. Aktív tagságunk mára meghaladta a 9400 főt, és így Közép-Európa legnagyobb tagságú természetvédelmi szervezetévé váltunk. Nagy örömmel mondhatom, hogy tagságunk a 2005-ös évben óriási ütemben gyarapodott: a belépők számát tekintve az alakulás évét leszámítva még soha nem volt olyan arányú a növekedés, mint az idén. Ez a tendencia különösen nagy öröm számunkra, hiszen visszaigazolja azt a munkát, amelyet a közel félszáz dolgozó és több száz önkéntes végzett az egyesületnél, a természet szolgálatában. Számunkra a tagság megbecsülése a legnagyobb elismerés, amelyet ez úton is szeretnék megköszönni! Tagságunk mind tökéletesebb „kiszolgálása” rendkívül fontos feladatunk. Ennek érdekében naprakész tagnyilvántartást vezetünk, a Madártávlaton keresztül színes híreket és aktuális információkat közvetítünk, rendszeresen frissülő internetes honlapot tartunk fenn, rendezvényeink és programjaink közül minden korosztály találhat számára kedveset. A madarasok és természetjárók számára elérhető árú, egyre bővülő termékkínálattal jelenünk meg az idei évtől kezdődően; tagsági kártyánk egyben kedvezménykártya is, amellyel számos további kedvezményhez juttatjuk tagjainkat.

Sajnos az elmúlt években nem csupán a tagságunk emelkedett, de szinte minden szolgáltatás ára is, amelyet tagjaink érdekében használunk. A postadíjak emelkedését mindenki a saját bőrén tapasztalhatta, de jelentősen emelkedtek a papírárak, a nyomdai költségek és más közvetett költségek is.

Utoljára 2003-ban emelkedtek tagdíjaink. Most, két évvel később újabb változtatásra kényszerülünk, mert az eddigi összegek már nem képesek biztosítani sem a megszokott színvonalat, sem a minőségi fejlődést. E felismerésből az MME 2005. évi közgyűlése a K/05/08-as számú határozatában 2005. szeptember elsejétől az éves tagdíjakat az alábbiak szerint állapította meg:

- Felnőtt tagdíj: 3000 Ft / év
- Tanuló / Nyugdíjas tagdíj: 1800 Ft / év
- Családi tagdíj: 3200 Ft / év
- Pártoló tagdíj: 6000 Ft / év
- Jogi személy / szervezet tagdíja: 8000 Ft / év

Remélem, hogy ezen tagdíjak senkire nem rónak elviselhetetlen terhet. A tagdíjak eddig is, valamint ezt követően is 100%-ban a tagságra fordítandók. A mostani emelés eredményeként tagsági szolgáltatásaink tovább fognak fejlődni, és a jövőben még színvonalasabb Madártávlatot vehetünk kezükbe.

Madárbarát üdvözlettel:

Horváth Zsolt
igazgató

Tartalom

- Boldogh Sándor: Gyöngybogyóvédelem 4
- Erdős Sarolta: A mezei pacsirtát még az ág is húzza. 10
- Dorogman László: Mégsem pusztult ki Észak-Amerika legnagyobb harkálya! 12
- Bálint Zsolt: Előzetes a „szöglenc” programhoz 13
- Zöld hírek 16
- Magyar Gábor: Linné Szellemében (Tudományos madárnevek – mikor és hogyan használjuk őket helyesen?) 18
- Péchy Tamás: Parlagi, rákosi vagy rákosréti? 21
- Hadarics Tibor: Válogatás 2005 márciusának és áprilisának érdekes madártani megfigyeléseiből 22
- Ifj. Vasuta Gábor: A dobai és kamondi kastélykertek védelmében 24
- Csipogó 26
- Madártárlat 27

A gyöngybagoly európai állományai komoly veszélybe kerültek az elmúlt évtizedekben. Szinte minden országban töredékére zsugorodott egyedszámuk, amit leginkább az élőhelyek (fészkelőhelyek) beszűkülésével és a mérgeanyagok (pesticidok, rodenticidok) elterjedésével magyarázhatunk.

A hazai állomány nagysága az időjárás és zsákmányállat-sűrűség függvényében igen erősen ingadozik, a jobb éveken 1000–1200 pár körüli, amely viszont egy-egy kemény telet követően akár az ötödére is csökkenhet.

A Földön több gyöngybagolyfaj él, amelyek 30–40 centiméteres nagyságukkal a közepes termetű baglyok közé tartoznak. Európában a *Tyto alba* faj fordul elő, amelynek összesen 8 alfaja van; közülük csupán három található meg kontinensünkön. A fehérmellű alfaját (*Tyto alba alba* Scopoli, 1769) Európa nyugati és déli részén, a sötétmellű alfaját (*Tyto alba guttata* Chr. L. Brehm, 1831) a kontinens középső részein, míg Korzikán és a környező szigeteken a korzikai alfajt (*Tyto alba ernesti* Kleinschmidt, 1901) találjuk.

A fehérmellű alak Nagy-Britanniában, Írországbán, valamint a legtöbb déli és nyugati országban megtalálható. Hazánk területén a sötétmellű alfaj az általánosan elterjedt, de egyre több adattal rendelkezünk a fehérmellű alfaj bélyegeit mutató példányok előfordulásáról is. Az elterjedési területek határain gyakran átmeneti alakokat lehet megfigyelni, amelyek mindkét szomszédos alfaj bélyegeit hordozzák. Hosszú évekig csak az ország déli részéről származtak megfigyelési adatai, azonban az elmúlt évtizedben Észak-Magyarország több településéről is előkerültek fehérmellű példányok.

A gyöngybagoly nem tekinthető vonuló fajnak, így már igen korán, a tél végén elfoglalja fészkelőhelyeit. A tojásrakás ideje hazánkban április és augusztus hónapok közé esik, de a földrajzi elhelyezkedés és az adott évi időjárás függvényében nagyban módosulhat ez az időpont. A költési időszak egészen novemberig elhúzódhat, így a gyöngybagoly az egyik leghosszabb költési periódussal rendelkező bagolyfaj. Évente többször, akár három alkalommal is költethet.

A gyöngybagoly fészket soha nem épít, a tojásokat mindig a csupasz aljzatra rakja, általában a fészkelőhely legsötétebb pontján. A lerakott tojások száma igen tág határok között változik, az adatok alapján általában 3-12.

A tojót a tojásokat 2-3 napos időközökkel rakja le, így a fiókák között jelentős korkülönbség alakul ki. A tojások kiköltését leginkább a tojót végzi, a hím csak alkalmanként veszi át a kotlást a tojót eltávozása esetén. Ez általában ritkán fordul elő, mivel a nőstény táplálását a kotlás alatt a hím végzi.

A fiókák 30–32 nap elteltével kelnek ki, így egy nagyobb fészkelőhely esetén a fiókák között akár három hetes korkülönbség is kialakulhat. A legkisebb fiókák gyakran áldozatul esnek a nagyobb testvérek kannibalizmusának. A fiókák 9–10 hét elteltével válnak teljesen röpképesek, de egy rövid ideig még a kirepülést követően a költőhely közelében maradnak.

A táplálkozástani vizsgálatok alapján a gyöngybagoly a macskabagoly után a második legváltozatosabb étrenden élő bagolyfaj. Leggyakoribb táplálékállatai a kisemlősök közül kerülnek ki, így általában cickányok, egerek, pockok szerepelnek étrendjében. Alkalmanként ezeknél nagyobb testű állatokat (például patkányokat) is zsákmányol, és elkap madarakat, néha pedig hullóketet és kétéltűeket is.

A gyöngybagoly nem tekinthető vonuló fajnak, bár a gyűrűzési adatok alapján olykor hatalmas távolságokat tehetnek meg egyes példányok. Ezeknek a mozgásoknak nincs határozott iránya, így inkább csak kóborlásoknak tekinthetőek.

Az öreg madarak egész évben a fészkelőhely közelében maradnak; onnan csak a tartós hideggel párosuló vastag hótakaró esetén fellépő táplálékhiány miatt kóborolnak táplálékforrások közelébe. A fiatalok viszont röviddel önállóvá válásukat követően szétszóródnak, néha több száz kilométeres távolságokra is eljutva.

AZ MME GYÖNGYBAGOLYVÉDELMI PROGRAMJA

A jórészt emberi településekhez kötődő gyöngybagoly állományának megőrzése érdekében végzett munka különösen jó példa arra, hogy milyen összetett egy veszélyeztetett faj érdekében végzett hatékony program tervezése és működtetése. Az épületeinkben élő állatok védelme csak különös körültekintés mellett, az épületek kezelőinek maximális bevonásával lehet eredményes. A védelmi beavatkozások során számos szakmai és nem szakmai kérdésre kell tekintettel lenni, így nem véletlen, hogy

Ars poetica

„1988. március 05. Sajóvelezd. A református templomban 1 elpusztult gyöngybagoly és sok denevérguánó. Sok döglött galamb, 1 molnárfecske, verebek. Igen jó volt. A bagolyról több fénykép is van.” – Ez életem első „szakmai” templombejáráásával kapcsolatos feljegyzése, amelyet Schmidt Egon és Bécsy László „Ezer ágán ezer fészek” című könyvéből merített inspiráció hatására végrehajtott első toronymászásom alkalmával készítettem. Az évszázados falak és az ódon gerendák teremtette hangulat, valamint a legelső bagolyletem – amelyet édesanyám és nagymamám nagy „öröme” még hónapokig őriztem otthon – elvarázsolt. Ettől az időponttól kezdve az épületek felmérése és az ott élő állatok érdekében végzett természetvédelmi munka életem egyik legfontosabb része lett. Az épületek bejárása, a bennük élő állatok védelme teljesen egyedülálló, különleges tevékenység, amely évtizedekre – vagy akár örökre – rabul ejtheti az embert.

Ez egy történelmi kalandozás, a letűnt idők emlékei közötti bolyongás. Séta az időben: múltban, jövőben. 200 millió éves kövek, évszázados szokások, évtizedes adatsorok, néhány évig élő baglyok, pár napos fiókák és tojások...

Látogatás a végletek birodalmában. Fűlsiketítő harangzúgás és szúrágta csend, tornyok forrósága és padok üdítő hűvössége, padlások kongó üressége és zsvajgó denevértömege, tisztaság és szenny, kilencvenéves harangozó és internetátjártó, bizalom és bizalmatlanság, életveszély és menedék.

Munkakapcsolat az étellel, és maga az élet. A település élete, a lelkészek élete, a baglyok élete, a denevérek élete, a természetvédők élete... És a nagy-nagy felelősség. Az enyém, a tiéd, mindenkié! B. S.

módszereink évtizedek tapasztalatai alapján kristályosodtak ki.

A kisebb területekre kiterjedő hazai gyöngybagolyvédelmi munka 1985-ben, az egyesületünk által meghirdetett „Gyöngybagoly védelmének éve” programjával vált országos léptékűvé. A hazánk nagy területét lefedő intenzív és folyamatos munka azonban csak jóval később, a lokális pályázatok országos összehasonlásának kényszere miatt indult el az 1990-es évek második felében. Időközben a gyöngybagolyok felméréseivel és védelmével foglalkozó szervezetek köre is örvendetesen kibővült, aminek eredményeként a hazai állomány nemzetközi mértékkel mérve is az egyik legintenzívebben vizsgált és óvott bagolynépességgé vált. Napjainkra úgy gondoljuk, hogy a hosszú évek óta futó gyöngybagolyvédelmi és -felmérési munka eredményei alapján az ország nagyobb részén világosan ismerjük az állomány helyzetét, a megfelelő védelmi módszereket, illetve az állomány megőrzése érdekében szükséges feladatokat.

A szélsőséges téli időjárású területek állománya a hideg, havas teleken drasztikusan megfogyatkozik, mivel a vastag hótakaróval párosuló hidegben a tartalékszirt nem halmozó gyöngybagolyok nagy része a fellépő táplálékhiány miatt éhen pusztul. Egy-egy jelentős állománycsökkenést (amelynek nagysága akár 80–90%-os is lehet) csak hosszú évek alatt tud kiheverni a populáció. Az időjárás okozta állományfogyást csak kis mértékben tudjuk mérsékelni, a régi szaporodóhelyek fenntartásával, újak létesítésével, valamint a táplálkozóterületek megőrzésével azonban komoly eredményeket érhetünk és értünk is el. Munkánkkal és az együttműködő szervezetek segítségével egy olyan nagyságú hazai állomány fenntartásáért dolgozunk, amely a kemény telek után is dinamikus képes regenerálódni.

Adataink azt mutatják, hogy a fokozottan védett gyöngybagoly rendkívül fluktuáló hazai fészkelőállományának nagyobb része egyházi épületekben, ezen belül is a tornyok kupolarészében

költ. A költőhelyek megőrzése érdekében ezért alapvető a lehető legjobb kapcsolat kiépítése az egyházak képviselőivel. Az egyházi vezetők hozzáállásukkal alapjaiban határozzák meg programunk sikerét, elfogadtatását, így több alkalommal kértük fel a püspököket, hogy a körleveleikben és a konferenciáikon hívják fel a figyelmet a gyöngybagolyvédelem céljaira, indokoltására. Tapasztalataink azt mutatják, hogy számos esetben lehet és kell is élni a jogszabályok adta korlátozás és szankcionálás lehetőségeivel, a bizalomra, a másik érdekeinek és értékeinek elfogadására épülő jó kapcsolatot azonban semmi nem pótolja.

© MALOTÁS ZSOLT

A szakmailag megalapozott gyöngybagolyvédelmi munka minden esetben az állapotfelmérésre, vagyis a potenciális költőhelyek felmérésére épül. Napjainkra alig akad az országnak olyan települése, ahol az elmúlt évek során legalább egy alkalommal ne jártak volna felmérők. Számos területen (Dél-Dunántúl, Északi-középhegység stb.) több mint két évtizede folyamatos az állapotfelmérések sorozata, a természetvédelmi monitoring. Mivel az időszakos emberi zavarások (például az épületek renoválása) által okozott károk mérséklése érdeké-

ben mindig egyedi védelemtől kell gondoskodni, igazán csak a minél nagyobb területre kiterjedő folyamatos felmérő munka eredményes.

A védelmi intézkedések között első lépésben a megismert költőhelyek biztonságáról és hosszú távú fenntartásáról kell gondoskodni. A költőhelyek egy jelentős része, különösen azok, amelyek templomokban és kápolnáknak vannak, több évtizedes gyöngybagoly-tanyák. Ezek megőrzése különösen fontos. Az egyházi épületekben lévő költések az épületek zárhatósága és a költőhelyek nehéz megközelítése miatt az illetéktelenektől általában védettek, az egyéb helyen (például csűrökben, szénakazlakban) szaporodó állatok viszont gyakran kifejezetten veszélyeztetettek. A védelemre számos megoldás kínálkozik, azonban minden esetben alapos szakmai mérlegelést kíván a legjobb módszer kiválasztása. A költőhelyek karbantartás, építés általi veszélyeztetettsége esetén lehetőség szerint arra kell törekedni, hogy a veszélybe került fészkelőket a munkálatok megkezdésének késleltetésével védjük meg. Ehhez azonban alapvető a megfelelő információáramlás, ami aktív, és minden esetben kétirányú. Tapasztalataink alapján egyáltalán nem megfelelő eljárás az, ha az épületekben élő állatok jelenlétét eltitkoljuk az épületek kezelői előtt. Az Aggteleki-karszt és a Cserehát területén az elővigyázatosság és megelőzés elve alapján hosszú évek óta sikerrel alkalmazott stratégia, hogy a felmérések után az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság levélben tájékoztatja a lelkeseket a védett fajok előfordulásáról, kérve őket arra, hogy minden tervezett munkát hónapokkal előre jelentsenek be az Igazgatóságon. Amennyiben a munkálatok halasztása semmilyen módon nem lehetséges, sikerrel alkalmazható a fiókák költőhely közelében – 50–60 méteres sugarú körön belül – egy védett helyre (költőládába) történő áttelepítése. A fiókák hangjelzése alapján a szülők megtalálják őket, és folytatják táplálásukat. Sikerrel alkal-

© STEPHEN DALTON

© BOLDOGH SÁNDOR

maztuk – de csak vészhelyzetben tartjuk elfogadhatónak – a fiókákat időleges elhozatalát, néhány napos mesterséges táplálását, majd visszahelyezését. Olyan fiókákat, amelyeknek szülei elpusztultak, vagy amelyeknek a költőhelye megsemmisült, illetve ismeretlen vagy hozzáférhetetlen helyekről származtak, több alkalommal adoptáltuk ismert fészekaljához. Ennél a módszernél lényeges szempont, hogy a befogadó fészek fiókáinak számát lehetőleg ne nagyon növeljük meg, és ügyelni kell arra is, hogy a mentett és a befogadó fészek fiókáinak kora megközelítőleg azonos legyen.

Az eredendően alkalmatlan, illetve a lezárásokkal alkalmatlanná vált épületekben jó eredménnyel alkalmazott módszer a költőládák kihelyezése. Hazánkban leggyakrabban 100x50x50 centiméteres nagyságú költőládát használunk, amely belső fényterelő lappal rendelkezik. Ennél kisebb alapterületű költőládában nem biztosított egy nagyobb fészekalj felnevelődése. Az ellenőrzések megkönnyítése érdekében a költőládát egy belső térbe nyíló ellenőrzőajtóval szereljük fel, amely lehetővé teszi a kényelmes tisztítást is. A láda felhelyezésének és tájolásának lehetőségeit általában meghatározza az épület szerkezete, de javasolható a keleti, délkeleti tájolás. Lehetőség szerint kerül-

ni kell az uralkodó szélirányt. A frissen kihelyezett költőláda aljára 8–10 centiméter vastagságban faforgácsot kell rakni. A költésre szolgáló láda mellé egy kisebb, 30x30x30 centiméteres pihenőládát is el lehet helyezni, amelyben a költés miatt kiszoruló hím madár biztonságosan megbújhat. A költőládát néhány költés után – lehetőleg ősszel – ki kell tisztítani, az alját pedig forgáccsal fel kell szórni.

Hazánkban a kihelyezett költőládák száma megközelíti az 500 darabot, amelyek körülbelül 40%-át elfoglalták a madarak. A kihelyezett költőládák nagy száma miatt alkalmazásukkal kapcsolatban nagyon sok gyakorlati tapasztalat gyűlt össze, amelyek közül néhányat feltétlenül meg kell említeni. A legfontosabb az, hogy a költőláda alkalmazása csak alternatív megoldást kínál, így kizárólag olyan helyekre szabad tenni, ahol költőláda nélkül nincs meg a biztonságos költés lehetősége. A tágasabb terekkel rendelkező kupolákból és padlásokról költőládába „kényszeríteni” a madarakat nem csupán felesleges, de a tapasztalatok alapján káros is! A költőládákban zajló költések ellenőrzése fokozott óvatosságot kíván, mivel a zavarás hatására a kotló madár minden esetben leugrik a fészekről, illetve az előre menekülő röpképtelen fiókákat könnyen kieshetnek a ládából. A védelem

szempontjából lényegtelen, de a köpetelemzésekre épülő szakmai munka szempontjából fontos, hogy a költőládából alig van lehetőség tudományos feldolgozásra alkalmas (megfelelő számú és minőségű) köpetminta gyűjtésére. Kedvező tapasztalataink vannak viszont a ládákkal a nyestek kártételei ellen való védekezésben.

A ládák kihelyezésével állattartó telepeken, faluszéli háborítatlan épületekben is foglalkozni kell, ami különösen ott indokolt, ahol a település mérete miatt a templom messze esik a táplálkozóhelyektől.

Több épületekben jelentős denevérekoloníák élnek, amelyek a baglyok betelepülése esetén elhagyják a szálláshelyet. A gyöngybaglyok megtelepedésének elősegítésére ezért különös körültekintéssel kell eljárni. Több olyan hazai adatunk van, melyek szerint nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő értékű denevérekoloníák estek áldozatul átgondolatlan gyöngybagolytelepítésnek.

A táplálékhiány miatt a tél kritikus időszak a baglyok életében. Mesterséges etetéssel – amikor felül nyitott ládákban élő eleséget kínálnak a baglyok számára – és felügyeletet kevésbé igénylő „egérvárak” kialakításával kapcsolatban is vannak tapasztalatok, ennél azonban sokkal nagyobb segítséget jelent az, ha a zimankós, havas napokon megnyitják a magtárak, hombárok, terménytárolók és szárítók ablakait, hogy a gyöngybaglyok az épületekbe bejutva sikeresen vadászhasanak az ott élő rágcsálókra és verebekre. Ehhez alapvetően fontos a gazdálkodók megfelelő tájékoztatása, a kapcsolatok előzetes kiépítése.

Általános élővilágvédelmi szempontokból és a gyöngybaglyok megőrzése szempontjából is nagyon fontos a megfelelő állapotú táplálkozóterületek fenntartása. A gyöngybagoly pihenőhelyétől maximum néhány kilométeres távolságra keresi táplálékát, így kulcsfontosságú a fészkelőhelyek közvetlen közelében lévő táplálkozóterületek védelme. Lényeges, hogy a települések környékén megfelelő kiterjedésben legyenek jó állapotú gyepterületek és évelő szántóföldi kultúrák (lucerna, here stb.), szemben a kukorica- és napraforgó-monokultúrákkal.

A települések közvetlen környékén nagy számban lévő áramütés-veszélyes oszlopok a baglyok számára különösen nagy veszélyt jelentenek. Sajnos mind több adat gyűlik össze végzetes áramütést szenvedett gyöngybaglyokról, így a nappali ragadozómadarak védelme érdekében egyre nagyobb területekre kiterjedő oszlopszigeteléseket a baglyokra veszélyt jelentő szakaszok felméréssel és szigetelésével is ki kell bővíteni. Az áramütések számának csökkentése érdekében el kell érni, hogy új vezeték építésekor már csak szigetelt oszlopot használjanak.

A gyöngybagoly hatékony védelméhez közvetlenül kapcsolódik a faj kutatása. Hazánkban számos gyöngybagollyal kapcsolatos kutatási program folyik, amelyek az állomány genetikai diverzitásának vizsgálatától a mesterséges védelmi intézkedések tesztelésén át a táplálkozásbiológiáig számos tudományos területet érintenek. A megőrzés szempontjából természetesen azok az alapvető fontosságúak, amelyek közvetlenül a gyakorlati védelmet alapozzák meg. A kutatások tervezésénél figyelembe kell venni, hogy további folyamatos felméréseket és vizsgálatokat kell végezni

a hazai állomány közép- és hosszú távú dinamikájának, a fészkelőhelyválasztással kapcsolatos kérdéseknek, a túlélési jellemzők megállapításának, a költés sikerességét befolyásoló tényezőknek, és a gyakorlati beavatkozások hatásainak megismerése érdekében. Nagy jelentőségű, és közvetlenül kapcsolódik a gyöngybagoly állományának védelméhez és kutatásához a köpetelemzésekre alapozott kismélység-monitoring és -faunisztika. A Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer egyik nagyon fontos része az élővilág állapotváltozásának tájszintű monitorozása, amelyet részben baglyok köpet-vizsgálatok alapján végeznek.

Tapasztalataink azt mutatják, hogy rejtett életmódjuk miatt általában nagyon kevesen és nagyon keveset tudnak a településeken élő gyöngybaglyokról. Az épületek kezelői előtt sem ismert minden esetben a madarak jelenléte, így számukra különösen fontos a baglyok jelenlétéről és védelmük fontosságáról szóló tájékoztatás. Ehhez kapcsolódóan egy ismeretterjesztő kiadványt készítettünk „*Tornyok, baglyok, denevérek – Természetvédelem az épületekben*” címmel, amelyet minden érintettnek átadunk. A gyöngybagoly jelenlétére mentalitásuk, kulturáltságuk

függvényében nagyon változatos módon reagálnak az épületek kezelői. Sajnos még mindig sokan vannak azok, akik csak baglyok (és denevérek) nélkül tudják elképzelni az épületeket, bár a hosszú idő óta folyamatos ellenőrzés alatt álló állományok esetében kifejezetten jó a helyzet. A gyöngybagolyvédelem számára az az ideális állapot, amikor a harangozó néni „*Add a kulcsot, apjuk, itt a baglyos!*” kiáltással fogadja a felmérőt, és kezébe nyomva a kulcsot még azt sem tartja szükségesnek, hogy elkísérje őt a templomhoz. Az ilyen bizalmi kapcsolat azonban hosszú évek munkájának az eredménye!

A hatékony munkához elengedhetetlen, hogy az épületlakó fajok védelmében résztvevők munkája koordinált legyen. Kifejezetten káros az, ha a munkaterületek között átfedés van, ami nem csupán természetvédő és természetvédő között gerjeszthet konfliktust, de az épületek kezelői előtt is komolytalanná teszi a programot. Ennek megfelelően határozottan szükségesnek tartjuk azt, hogy az összes gyöngybagoly- és denevérvédelemmel foglalkozó szervezettel korrekt kapcsolatot építsünk ki.

Boldogh Sándor

© BOLDOGH SÁNDOR

A MEZEI PACSIRTÁT még az ág is húzza

Az elmúlt néhány évtizedben számos állat- és növényfaj populációjának drasztikus mértékű csökkenését figyelték meg Európában. Számos kutató e fajok hirtelen bekövetkező pusztulásáért a mezőgazdasági termelés egyre intenzívebbé válását teszi felelőssé. A legfeltűnőbb drámai változás a madarak körében ment végbe. Az agrártermelés fokozásának következtében a mezőgazdasági területekhez kötődő fajok, mint például a mezei pacsirta, a sordély, de még a mezei veréb állományának is gyors ütemű pusztulása következett be. Ez arra hívta fel a figyelmet, hogy az agrártermelés különböző tényezőinek vizsgálata elengedhetetlen a madarak védelmének szempontjából. Európában ma már számos tekintélyes kutatócsoport foglalkozik ezzel a témával. A magyarországi kutatások viszont e területen még eléggé gyerekcipőben járnak, holott a vizsgálatok egyre időszerűbbek lennének. Az Európai Unióba történő belépésünk számos változást hoz magával a mezőgazdasági termelés területén; egyrészt nagy, kevésbé produktív területeken abbamarad a gazdálkodás, lecsökken a legelő állományok nagysága, másrészt a produktí-

vabb területeken a gazdálkodás egyre intenzívebbé válik. Éppen ezért fontos lenne tudni a különböző gazdálkodási formák hatását a hazai élővilágra.

Magyarország élővilága sok tekintetben egyedülálló Európában, amit az is jelez, hogy a kontinensünk II biogeográfiai régiója között a Pannon biogeográfiai régió önálló egység, amely túlnyomórészt hazánkat foglalja magába. A madárpopulációk nyugaton tapasztalható drasztikus csökkenése hazánkban

még nem figyelhető meg, bár kétségkívül kevés a hosszú távú adat. Kérdéses azonban, hogy az agrárium átalakításával nem következik-e be nálunk is a populációk összeomlása?

E fontos kérdés megválaszolásához kutatásokba kezdtünk 2003 tavaszán, amelyet az EU 5. keretprogramja támogat (EASY project). Többek között a legelés mértékének hatását néztük a mezei pacsirta (*Alauda arvensis*) fészkelésére. Ez a kis barna madár az európai kutatások egyik központi alanyává lépett elő az elmúlt néhány évtizedben. Ez egyrészt sajnos annak köszönhető, hogy száma rendkívül megfogyatkozott (Angliában az 1960-as állományok már csak közel egyharmada maradt meg), másrészt egy népszerű és közkedvelt, viszonylag könnyen tanulmányozható faj. Élőhelye sok más madárnak is fészkelőhelye, így védelmével számos egyéb faj fennmaradását is biztosíthatjuk.

Vizsgálatainkat a Kiskunsági Nemzeti Park Felső-Kiskunsági Szikes Pusztáin végeztük, 2004 teljes fészkelési időszakában. A bösztörpusztai szürkemarhagulya legelőin tanulmányoztuk a mezei pacsirták költésbiológiáját.

A kikelés pillanatai

Rejtőzködő pacsirtafiókák a fűcsomók takarásában

© ERDŐS SAROLTA FELVÉTELEI

Elsősorban a különböző mértékű legelés hatására voltunk kíváncsiak. A fészkeket a felröppenő, valamint a táplálékot hordó szülők követésével kerestük meg. Ügyeltünk arra, hogy mindig más irányból menjünk a fészkek felé, illetve minél távolabbról nézzük meg a fészket. Így a predátorok figyelmét nem „irányítottuk” a fészkekre. Eredményeink szerint a tojások és fiókák túlélését a fű magassága nagy mértékben befolyásolta, de ez csak a fészkek 25 centiméteres körzetére igaz. A fészkek megfelelő elrejtéséhez ugyanis magasabb fűre van szüksége a pacsirtáknak. A túlságosan magas fűből azonban nem látnak ki a szülők, és nem veszik észre időben a ragadozókat. Ez a magasabb fűcsomókkal tarkított gyepek közepesen legeltetett területeken volt leginkább megtalálható. Tehát ha a legeltetést felhagynák, vagy intenzívebben legeltetve „letarolnák” a gyepeket, akkor a pacsirták megfogyatkoznának. E következtetéseink azonban csak kis számú fészken alapulnak, merthogy számos fészken alapulnak, merthogy számos fészken alapulnak, merthogy számos fészken alapulnak, merthogy számos fészken alapulnak.

mezei pacsirták életében az időjárásnak is rendkívül nagy szerepe van.

Valószínűleg még mindenki emlékszik 2004 tavaszára, amikor szokatlanul nagy mennyiségű csapadék hullott. Ennek hatására Bösztörpuszta, és így a potenciális fészkelőhelyek nagy része víz alá került. A legelőknél több mint felét még május elején is vizek borították. Éppen ezért az egyik pacsirta kénytelen volt a csatornából kikotort iszapbuckán költeni, ahol semmilyen takarást biztosító növényzet nem volt – így a fészke ragadozók áldozatául esett. A nagyobb esőzések után a madarak nagy része magára hagyta fészket, mivel az átázott fészkek miatt képtelenek voltak biztosítani a keléshez szükséges hőmérsékletet – így tojásaik kihűltek és elpusztultak. De nem csupán a tojások voltak veszélyben! Ha többszöri próbálkozás után mégis sikerült megfelelő fészkelőhelyet találni a szülőknek, és tojásaikat a többszöri esőzés után is megvédték, a fiókáknak még akkor is kevés esélyük volt a túlélésre. A helyzet súlyosságát

jól jelzi, hogy nem csupán a pár napos fiókák voltak veszélyben, hanem a már tollasodó, fészket elhagyó egyedek is. Egy nagyobb esőzés után három, már tollas fiókat mentünk megkeresni, hogy ellenőrizzük épségüket, de hiába... Rövid keresés után a fészkek melletti fűben elpusztulva találtuk meg mindhármát. Mivel sérülés nem volt rajtuk, valószínű, hogy pusztulásukat a nagy esőzés következtében az átázott tollazatuk miatti kihűlés okozta. Az általunk talált 34 fészkekből mindössze 7 esetben keltek ki fiókák és hagyták el sikerrel a fészket, de hogy végül szárnyra kaptak-e, és életben maradtak-e, arra nincs garancia. A tavalyi év tehát kritikusan bizonyult a mezei pacsirták szaporodásának – és így fennmaradásának – szempontjából. Csúpan remélhetjük, hogy az idei év kedvezőbb körülményekkel kecsegtet majd a madarak számára, és szaporulatuk nem kerül ismét veszélybe az időjárás miatt.

Erdős Sarolta

gyászlepke

vörös rókalepke

Atalanta-lepke

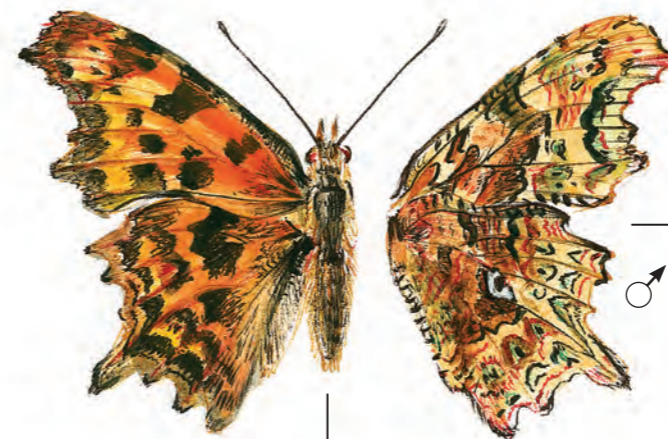
bogáncsllepke

kis rókalepke

nagy rókalepke

c-betűs lepke

égei c-betűs lepke

nappali pávaszem

I-betűs lepke

tavaszi nemzedék

nyári nemzedék ♀

pókhálós lepke

nyári nemzedék ♂

LINNÉ SZELLEMÉBEN

Tudományos madárnevek – mikor és hogyan használjuk őket helyesen?

Madárbarátként előbb-utóbb nagy valószínűséggel találkozni fogunk a madarak tudományos latin neveivel is, tudományos vagy ismeretterjesztő írások készítésekor olykor magunk is alkalmazzuk ezeket. Aki azonban nincs tisztában a tudományos nevekre vonatkozó alapvető szabályokkal – írásom célja éppen ezek ismertetése, hogy a leggyakrabban előforduló hibákat megelőzzük –, az inkább kerülje használatukat. A tudományos állatnevek alkotásának, helyesírásának részletes szabályozása egyébként a párhuzamosan angol és francia nyelven megjelent, *International Code of Zoological Nomenclature* című kiadványban tanulmányozható.

MIÉRT SZÜKSÉGESEK A TUDOMÁNYOS NEVEK?

A tudományos állat- és növénynevek már a különböző tudományágakat népszerűsítő irodalomban is gyakran felbukkannak – kivéve a kifejezetten tömegeknek készülő kiadványokat –, az ismeretterjesztő folyóiratokban és könyvekben pedig szinte mindig megtaláljuk az éppen említett állat- vagy növényfaj tudományos elnevezését is. Szükséges lehet ezeknek a neveknek a pontos ismerete minden olyan esetben is, amikor egy fajt egyértelműen kell megjelölni, így például kutatási, tartási stb. engedély benyújtásakor. De vajon tényleg meg kell-e tanulnunk minden utunkba akadó madárfaj nevét „deákul” is? Miért nem elég magyarul vagy egy élő világnyelven ismernünk a madárneveket?

A fajok azonosításához szükség van egy mindenki által elfogadott, két irányban egyértelműen megfeleltethető „kód”-ra: a rendszerben egy név csak egy bizonyos fajt jelenthet, és egy fajnak csak egy elfogadott neve lehet. A kód referencianyelve nyilvánvalóan sokak által ismert és használt kell legyen, mint amilyen napjainkban például az angol (de ezen a nyelven mind a mai napig nem sikerült egy mindenkivel elfogadott madárnevezésként létrehozni, így ugyanaz az angol név gyakran más fajra utal

brit, mint az amerikai, az ausztrál vagy a dél-afrikai irodalomban).

Bár a latin nem élő nyelv, talán épp ez teszi megfelelővé erre a feladatra. Még ha sikerülne is elfogadtatni egy élő referencianyelvet a zoológia vagy akár a botanika művelői számára, a nyelv fejlődése óhatatlanul kihatna a fajnevekre is, ezért az állandóság nem lenne biztosítható. Ráadásul a tudomány nyelve Linné korában még elsősorban a latin volt, így a svéd tudós az első rendszertani neveket is erre a nyelvre alapozva alkotta meg. Igaz, számos tudományos név csak küllemében hasonlít a latinhoz, mivel valójában más nyelvből, leggyakrabban a görögből képezték. Az auktor bizonyos esetekben szándékosan is eltérhet a latin nyelv szabályaitól, az általa adott névnek az eredeti latin szóétól akár eltérő nemet is adhat. A tudományos nevek sajátos szabályai ellenére mégis a latin nyelven alapulnak, így ha nem is teljesen egzakton, de azokat gyakran mégis mint latin neveket emlegetjük.

Ha már egyszer minden egyes madárfajnak van olyan egyértelmű elnevezése, amelyet írásban rendszeresen használunk is, kézenfekvő megoldásnak tűnne, hogy a madarászok a nemzetközi kommunikáció során is ezeket a – latin – madárneveket használják. Ugyanakkor sajnos a világnyelveket beszélő országokban tapasztalataim szerint a madarászok

ritkán veszik a fáradságot a tudományos nevek elsajátítására, ha mégis ismerik ezeket, akkor sokszor a sajátos szabályok szerinti kiejtés nehezíti meg az eredeti latin alak kikövetkeztetését.

ÁLTALÁNOS SZABÁLYOK

A tudományos állatnevek írásmódját, a névalkotás szabályait az *International Code of Zoological Nomenclature* szabályozza. A szabályzat 1905-ös, 1961-es és 1985-ös megjelenését követően a legfrissebb, negyedik kiadás 1999-ben látott napvilágot. Az ICZN rendelkezései szerint tudományos névként csak az 1758. január 1-je – Carl von Linné *Systema Naturae* című művének tizedik kiadása és Clerck *Aranei Svecici* című pókászati munkája egyaránt 1758-ban jelent meg – utáni közleményekben szereplő elnevezések vehetőek figyelembe. Itt csak megemlíti, hogy a tudományos növénynevek helyesírásának szabályai az állatnevekéétől némiképp eltérőek, ezeket külön szabályzat tárgyalja.

Az alapelvek közé tartozik, hogy a korábban leírt tudományos név mindig elsőbbséget élvez a később leírt, szinonim nevekhez képest, és hogy a faji vagy alfaji megjelölés nemét tekintve mindig a genusnévvel egyeztetendő. A genusnév létező latin szó esetén ennek nemét kapja, míg mesterségesen alkotott nevek

Az auktornév

Bár a leíró neve és a leírás dátuma nem képezi a tudományos nevek részét, a teljesség és az egyértelműség érdekében alkalmanként a szerző, vagyis az auktor nevét és – vesszővel elválasztva – a leírás évszámát is feltüntetjük. Az ICZN ajánlásai között szerepel, hogy tudományos közleményekben a faj neve mellett legalább egyszer – a szövegkörnyezettel egyező módon, tehát többnyire antikva betűfajttal – írjuk ki az auktor nevét is. Az auktor nevének szerepeltetésekor viszont nem térhetünk el bizonyos formai követelményektől. A leíró nevét ugyanis zárójelek nélkül kell feltüntetnünk, ha a ma elfogadottal azonos genusban írta le a fajt vagy alfajt, de zárójelben, ha eredetileg más nembe sorolta (ezt az alapvető szabályt sajnos többek között a közelmúltban megjelent, a Hortobágy madárvilágát bemutató, valamint egy hazánk halfaunáját tárgyaló munka is negligálta). A fajnév és az auktor neve közé – az esetleges zárójelen kívül – semmiféle írásjelet nem kell kitenünk, a leírás évét azonban vesszővel választjuk el a leíró nevéétől. Amennyiben az auktornevet zárójeleztük, akkor az évszám helye is itt, a zárójelek között van. Az auktor feltüntetése tulajdonképpen a faj leírását adó műre történő egyszerűsített hivatkozás, bár ezeknek a munkáknak a címét – a kifejezetten taxonómiai művek kivételével – nem szokás az irodalomjegyzékben felsorolni. Állatnevek esetében csak az adott rendszertani egység – nem, faj vagy alfaj – auktorát kell feltüntetni, hibának minősül, ha a fajnév mellett a genus auktorát is megjelenítjük (mindebből következik, hogy egy alfaj említésekor csak az alfaj leíróját kell szerepeltetni). Bár az auktorok megemlítése az igényes írásmű ismérve, ha az idevonatkozó szabályokban bizonytalanok vagyunk, még mindig kevesebb kárt okozunk, ha teljes egészében elhagyjuk az auktor nevét.

esetében a szöveg szerint állapítandó meg, hacsak a genus auktorát másképpen nem rögzítette. Egy faj másik genusba történő átsorolásakor a faji és alfaji név végződését a genus nevéhez kell igazítani, hacsak nem értelmezhető főnévként is (ebben az esetben ugyanis megmarad az eredeti szöveg végződés).

A madárfajnevek vonatkozásában leginkább az okozhat bonyodalmat, ha a különböző szerzők más-más genusba sorolják az adott fajt, de néha a prioritást élvező név eldöntése sem egyszerű, így ugyanazt a fajt több különböző néven is megtalálhatjuk az irodalomban.

HELYESÍRÁS

A tudományos genus-, faj- és alfaji neveket a szabályzat a szövegkörnyezettől eltérő módon, rendszerint dőlt betűvel (más néven kurziválva, angolul „italics”) javasolja szedni. (A genus feletti rendszertani kategóriák neveit – család, rend, osztály – azonban nem kell kurziválni!) A genusnév, azaz nemi név („vezeték-név”) – a genusnál magasabb rendszertani csoportok (család, rend stb.) nevéhez hasonlóan – mindig nagybetűvel kezdődik, ugyanakkor a faji vagy alfaji jelző-

ket („keresztneveket”) minden esetben kis kezdőbetűvel írjuk. A napjainkban sajnos gyakran visszatérő hiba, hogy ez utóbbit is nagybetűvel írják (máskor pedig a genusnevet is kicsivel), de az idevonatkozó szabályok szerint még a tulajdonnévből (például személynévből vagy földrajzi névből) képzett jelző is kis kezdőbetűvel írandó.

Sajnos a kevésbé igényes szerkesztésű külföldi vagy hazai szakirodalomban (dolgozatok címében vagy szövegében) gyakran láthatjuk, hogy a faj köznapi – itthon magyar – elnevezését mindenféle elkülönítés, megszakítás, cezúra nélkül követi a tudományos név, amelyet csupán kurziválása (dőlt betűvel való szedése) emel ki a szövegkörnyezetből. Bár ez már nem is nevezésként, hanem stilisztikai, tipográfiai, grammatikai kérdés, még a magyarnál sokszor megengedőbb angol nyelvben is legalább egy vessző kitételét javasolják a két különböző – köznapi és tudományos – névalakulat egymástól való elválasztásához. A hazai szakirodalom hagyományosan kerek zárójelek között és kurziválva hozza a latin neveket, amit nyugodtan követendő példának tekinthetünk.

GYAKORI HIBÁK

Ha a latin név faji jelzői része – nomen specificum – melléknév, akkor nemében egyeztetni kell a genusnévvel, de az eredeti betűzést még akkor is követni kell – kivéve, ha az auktor egyértelműen tévedett –, ha ez a latin nyelv szabályaival ellentétes. Így az auktor által követett írásmód következtében a rétisas genusneve *Haliaeetus*, de a hasonló módon képzett faji jelző a halászsas esetében (*Pandion*) *haliaeetus*. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az azonos szóból származtatott utótagú *Hieraetus* genus írásmódja megint csak eltér az előzőekétől.

Bár a különböző hazai szakfolyóiratok (*Aquila*, *Madártani Tájékoztató*, *Madártávtal*, *Túzok* stb.) részére beküldött – és néha sajnos hibásan megjelenített – közlemények arról tanúskodnak, hogy az alábbi fajok esetében sokak számára helyesebbnek tűnik az alább zárójelben megadott írásmód, ezek a nevek helyesen így írandóak:

Phalacrocorax pygmaeus (és nem *pygmaeus*)
Podiceps griseigena (és nem *griseigena*)
Sterna paradisaea (és nem *paradisaea*)
Carpodacus erythrinus (és nem *erythrinus*)

A melléknévi faji jelzőt sokszor egyszóval fajnév esetében is többféle végződéssel láthatjuk viszont. Ilyenkor először azt kell megállapítani, hogy valóban létező latin vagy latinított melléknévvé állunk-e szemben, illetve hogy az adott szóalak rendelkezik-e egyáltalán melléknévi végződéssel. Ha egy melléknévként és főnévként is értelmezhető szónál az auktor szándéka a szófaji besorolást illetően a leírásból nem derül ki egyértelműen, a szóalakot minden esetben főnévként kell kezelni. Ezt követően meg kell határozni a genusnév nemét: ha mesterséges szó, akkor az auktor által adott nemből kell használni; ha viszont ez az auktor leírásából nem állapítható meg egyértelműen, akkor végződése alapján kell hím-, nő- vagy semleges neműnek nyilvánítani. Hogy e szabályok nem mindig maguktól értődőek, arra jó példa a molnárfecske tudományos neve. *A Delichon* genusnév ugyanis a nőnemű

Válogatás 2005 márciusának és áprilisának érdekes madártani megfigyeléseiből

A következőkben rövid áttekintést szeretnénk nyújtani 2005 márciusának és áprilisának legérdekesebb faunisztikai megfigyeléseiből. Az itt következő – Magyarországon jórészt nagyon ritkán előforduló – madárfajok adatainak nagy része a Nomenclator Bizottság által hitelesítendő. Ezen adatok hitelesítése legtöbb esetben még nem történt meg – vagy azért mert a Nomenclator Bizottság még nem bírálta el véglegesen az egyébként beküldött adatot, vagy mert a megfigyelésről még nem érkezett részletes jelentés –, ezért az adatok csak tájékoztató jellegűek, így sem az előfordulás pontos időpontját, sem a megfigyelők nevét nem közöljük, utóbbit már csak azért sem, mert nem akarjuk elvenni az önálló publikálás lehetőségét senkitől sem.

MÁRCIUS

Március legelején két imm. kis liliket (*Anser erythropus*) figyeltek meg Hegykő és Fertőhomok között, a Fertőről a táplálkozóterületekre kijáró több ezres vadlúdtömegben; a hónap első hetében pedig egy kanadai ludat (*Branta canadensis*) észleltek a Hortobágyon (Kungyörgy). A november közepe óta a Nagyhegyes melletti Elepi-halastónál telelő öreg fekete sast (*Aquila clanga*) még március első két hetében is többször látták a területen. A hónap második hetében a Zalaegerszeg melletti Bocföldén két fenyőszajkó (*Nucifraga caryocatactes*), a Gerecse egyik kőbányájában pedig egy hajnalmadár (*Tichodroma muraria*) került szem elé; ugyanezen a héten a Kis-Balatonon többször is látták fekete sast (*Aquila clanga*), egyik alkalommal három példányt is. Március második hetvégén egy indiai ludat (*Anser indicus*) észleltek a tömörkényi Csaj-tavon. Március idusán a balmazújvárosi Magdolnában egy kis lilik (*Anser erythropus*), a Kis-Balaton I. ütemén pedig egy öreg kanadai lúd (*Branta canadensis*) került szem elé (valószínűleg ugyanezt a madarat a hónap vége felé újra látták a Kis-Balatonon). A hó közepén egy öreg fehér színváltozatú sarki ludat (*Anser caerulescens*) figyeltek meg Sárhatvan közelében, majd még aznap ugyanezt a madarat a Rétszilasi-hal-

tavakon is látták; a sarki lúdon gyűrű volt, ami alapján könnyű volt beazonosítani, hogy öt nap múlva ugyanez a példány bukkant fel Hajdúnánás közelében, újabb egy hét múlva pedig a hortobágyi Bivalyhalmi-halastavon észlelték ezt a madarat. Március közepétől hosszú időn (kb. egy hónapon) keresztül tartózkodott egy imm. fekete sas (*Aquila clanga*) a Harkakötöny melletti Harkai-tónál.

fekete sas

A hónap harmadik hetében többször láttak egy tojó hajnalmadarat (*Tichodroma muraria*) a nagyharsányi Szársomlyó egyik bányájában; ugyanebben az időszakban a lillafüredi Palota Szálló falain is többször észleltek hajnalmadarat, valószínű, hogy utóbbi példányt látták a hónap utolsó hetében az egyik Miskolctapolca melletti kőbányában is. A hó harmadik hetének vége felé a Hortobágyi-halastavon nyolc kis liliket (*Anser erythropus*) és egy örvös ludat (*Branta bernicla*) figyeltek meg, az

örvös ludat az első észlelés után egy héttel a balmazújvárosi Virágoskúti-halastavon is látták. A hó második felében a Zempléni-hegységben egy gatyáskuvik (*Aegolius funereus*) hangját hallották, de a madarat a későbbiekben többet nem észlelték. Március utolsó hetében két öreg (egy pár) mandarinrécét (*Aix galericulata*) láttak a Duna budapesti szakaszán a Margit-szigetnél; a pusztaszéri Büdös-széken pedig két öreg kis lilik (*Anser erythropus*) bukkant fel. Március utolsó hetvégén egy pettyes kakukkot (*Clamator glandarius*) figyeltek meg a Balatonfenyvestől délre lévő Pálmajor melletti gátórháznál; ez a mediterrán elterjedésű madárfaj még soha nem fordult elő hazánkban, így a megfigyelés hitelesítése esetén ez lenne az első magyarországi adata a fajnak. Ugyanezen a hetvégén a Dunatétlen melletti Böddi-széken egy indiai ludat (*Anser indicus*), a Geszt melletti Begécsi-víztárolón pedig három kis liliket (*Anser erythropus*) észleltek. A hónap végén a Tatabánya melletti Szelim-barlangnál láttak egy hajnalmadarat (*Tichodroma muraria*). A hónap utolsó hetében az országban több helyen (Berettyóújfalu, Magyarhomorog, Ács, Hortobágy, Körösszegapáti, Baskó, Kardoskút) is figyeltek meg fakó rétihéját (*Circus macrourus*).

Március utolsó napjaiban több egymás utáni napon is észleltek egy revírt tartó

hím törpekuvíkot (*Glaucidium passerinum*) a Soproni-hegységben, a madarat még április első napjaiban is látták, később azonban már nem sikerült megtalálni (az adat hitelesítése esetén ez lesz a faj tizedik bizonyított hazai előfordulása). Szintén a hónap végén figyeltek meg egy érdekes hibrid récét a Kunhegyes melletti Telekhalmi-halastavakon: a madár leginkább a Magyarországon eddig még soha elő nem fordult sarlós récére emlékeztetett, egyes bélyegei azonban arra utaltak, hogy a sarlós récének vagy a kendermagos récével (*Anas falcata* x *Anas strepera*), vagy a füttyülő récével alkotott hibridje (*Anas falcata* x *Anas penelope*) lehetett. A madarat egyébként még április első hetében is ezeken a halastavakon észlelték. Ugyancsak március végétől többször szem elé került a fertőújlaki élőhely-rekonstrukciós területen egy tojó vörös ásólúd (*Tadorna ferruginea*), amelyet még április első felében is többször láttak ugyanitt.

ÁPRILIS

Április legelején egy öreg hím hajnalmadár (*Tichodroma muraria*) mutatkozott a Szársomlyó egyik kőbányájában; lpolyvece mellett pedig két énekes hatyú (*Cygnus cygnus*) bukkant fel. A hónap első napjaiban a fertőújlaki élőhely-rekonstrukciós területen egy kanadai ludat (*Branta canadensis*) észleltek, valamint ismét látták a március elején már megfigyelt két imm. kis liliket (*Anser erythropus*); néhány nappal később

kanadai lúd

a Hortobágyon (Nagy-Vókonya) ló kis liliket (*Anser erythropus*) láttak. A hónap első felétől kezdve a Kis-Balatonon – a tavalyi revírben – többször is észleltek egy éneklő berki poszátát (*Cettia cetti*).

Április folyamán egy pár barátapapagáj (*Myopsitta monachus*) fészket épített Budapest XXII. kerületében (Budatétény) és költésbe kezdtek. A környéken lakók szerint 2004-ben valaki több papagájt engedett szabadon a közelben; a barátapapagájok állítólag már tavaly is próbálkoztak költéssel, akkor sikertelenül. Annak ellenére, hogy nyilvánvalóan tenyészetből származó madarakról van szó, a faj szabadban való költése mégis figyelemre méltó, hiszen éppen ez az a papagájfaj, amelynek Európa több nagyvárosában is vannak már szabadon költő kis populációi. A hó második hetvégén Fülöpszállás mellett egy nagy sárszalonka (*Gallinago media*) került szem elé. A hónap közepe táján egy királyfűzikét (*Phylloscopus proregulus*) láttak a Biharugrai-halastavaknál. Szintén ez idő tájt a Balmazújváros melletti Virágoskúti-halastavon egy kis godát (*Limosa lapponica*) észleltek, a Hortobágyi-halastavon pedig 35 kis liliket (*Anser erythropus*) számláltak. Pár nappal később a Tiszaszűly mellett Homori-halastónál egy imm. hím citrombillegető (*Motacilla citreola*) bukkant fel, a Bősárkány melletti élőhely-rekonstrukciós területen (Nyirkai-Hány) pedig egy vörös ásóludat (*Tadorna ferruginea*) észleltek (valószínűleg ugyanez a madár tartózkodott korábban hosszú ideig a fertőújlaki élőhely-rekonstrukciós területen). Április harmadik hetvégén a szabadszállási Zab-széken egy világos hátú heringsirályt (*Larus fuscus intermedius/graellsii*) láttak. A hónap harmadik hetében a debreceni szennyvízüzletnél egy öreg és egy imm. hím citrombillegetőt (*Motacilla citreola*) figyeltek meg, majd pár nappal később a balmazújvárosi Nagy-sziken is feltűnt egy hím citrombillegető (*Motacilla citreola*). Ezidőtájt a Biharugrai-halastavakon egy öreg sarki csértlé (*Sterna paradisaea*), a szabadszállási Zab-széken pedig egy öreg szibériai heringsirályt (*Larus fuscus heuglini*) is észleltek. Április utolsó hetében a Szegeci-Fertőn bukkant egy öreg énekes hatyú (*Cygnus cygnus*); a Csökmő melletti Szöcsködi-legelőn pedig egy újabb hím citrombillegető (*Motacilla citreola*) került szem elé. Szintén a hónap utolsó hetében két kerti sármányt (*Emberiza hortulana*)

figyeltek meg a fertőrákosi üdülőtelepen (a fajnak ez volt az első előfordulása a Fertő hazai oldalán); ugyanebben az időben Nemesgulács határában is látták ennek a sármányfajnak egy példá-

kerti sármány

nyát. Április végén egy öreg sarki csértlé (*Sterna paradisaea*) észleltek a naszályi Ferencmajori-halastavakon; a hónap utolsó napján pedig egy öreg csíkosfejű nádiposzáttal fogtak és gyűrűztek a Fertőn, a Hansági-főcsatorna torkolata közelében. A csíkosfejű nádiposzáta a Dunántúlon rendkívül ritkán felbukkanó madárnak számít, a Fertő hazai oldalán is csak a második előfordulása volt ez a fajnak (az első adat még a 19. század végéről származik).

Április folyamán az ország több pontján (Hortobágy, Apaj, Balmazújváros, Veszprém, Pusztaszér, Csetény, Hortobágyi-halastó, Földes, Berettyóújfalu), de főleg a keleti országrészben bukkant fel egy-egy átvonuló fakó rétihéja (*Circus macrourus*).

Összeállította: Hadarics Tibor

Köszönetet szeretnénk mondani a madarak valamennyi – név szerint a már említett okokból nem említett – megfigyelőjének, hogy adataikat közkinccsá tették, és egyben szeretnénk felhívni a figyelmüket, hogy – amennyiben eddig még nem tették meg – a megfigyelések részletes dokumentációját mielőbb juttassák el a Nomenclator Bizottság titkárához (Zalai Tamás, H-3360 Heves, Hősök u. 1/a (zalait@free-mail.hu)). Az itt felsorolt adatok egyébként a Nomenclator Bizottsághoz beérkezett jelentésekből, az MME internetes levelezőlistáiról, az érdekes megfigyeléseket közzétevő SMS-hálózatból és a www.birding.hu internetes oldalról származnak.

A dobai és kamondi kastélykertek védelmében

A dobai klasszicista stílusú kastélyt Erdődy Károly építette a Somló-hegy lábánál 1820 és 1833 között. A kastély tervezője Charles Moreau volt. Az építés vezetője a szombathelyi székesegyház munkálatait irányító Anreith János. Az uradalom igazgatási központjaként használt kiskastélyt 1838-ban fejezett be az építtető fia, Kajetán.

A kastélyt nyári laknak szánták. Az épületet körülvevő parkot is Moreau

tervezte; egy évtizedig tartott, míg teljesen elkészült, minden kiegészítő épületekkel együtt. Az angolkert elemeiről maga a táj gondoskodott, ehhez „felhasználták” a kastély területét eredetileg körülölelő tölgyerdőt. A Hajagos-patak vizét felduzzasztva tavakat létesítettek. A mesterséges tó egyikén az úrnőről elnevezett Ilona-sziget, a másik tó partján egy fürdőépület állott. A park egy része vadaskert lett; a kastély előtt a jó kilátás

érdekében hatalmas tisztásokat vágtak, így az épület erkélyéről a Somló-várra nyílt kilátás. A tisztások szélein külföldről hozott értékes fákat ültettek: fekete diót, vérbükköt, tulipánfát, platánokat, bíbortölgyet és egy mára hatalmassá nőtt babérlevelű tölgyet. A parkban található hazánk második legnagyobb fehérnyár példánya: mellmagasságban mért törzskerülete 534 centiméter!

A kastélyt 1945-ig az Erdődy család birtokolta, majd az államosítás után szanatórium céljára használták, napjainkban pedig pszichiátriai intézetként működik. A kastély és kertje 1945 után pusztulásnak indult, „eltűnt” az egyik tó és kis szigete. Azonban a kert fái megmaradtak, bár az eltelt ötven év alatt a terület nagy része beerdősült.

Először 1991-ben jártam a kastélykertben, azzal a céllal, hogy a madárállományát felmérjem. Manapság is évente több alkalommal látogatom meg. Elmondhatom, hogy az elmúlt időszakban ebben a kastélyparkban maradt meg a legtöbb idős fa. A park kiterjedése a többi hazai kastély-

kerthez képest nagy, és megtalálható még a fentebb már említett eredeti vegetációból megmaradt tölgyes (körülbelül száz öreg fával).

A sok idős fa kiváló költőhelyet biztosít az odúlakó madaraknak; a hazai harkályfajok közül 8 faj költ a kertben (a hamvas küllő állománya 3 párra tehető). A baglyok közül az odúlakó macskabagoly 4-5 párral képviselteti magát. Téli hónapokban látványos az erdei fülesbaglyok mintegy 100 példányból álló csapata, amely itt a fagyöngy takarásában bújik meg. Említésre méltó az itt telelő és átvonuló szőlőrigók nagy száma, az itt költő 15-20 pár körüli léprigó-állomány (az idős fákon burjánzó rengeteg fagyöngy bőséges táplálékot biztosít számukra).

A 2003-as esztendőben sajnos megkezdődött a helyi védettséget élvező kastélykert egyes fáinak kivágása; ez a legnagyobb méreteket 2004 januárjára érte el, és szinte napjainkig is zúgnak a

motoros fűrészek az eddig csendes, ősi állapotában megmaradt, romantikus kastélykertben.

Kivágtak két – a bejáratnál álló – hatalmas nyárfát, amelyek kora 250 évre volt tehető, valamint a kastély mellett álló szintén óriási hársfát; e famatuzsálemekben néhány éve még harkályok, küllők a maguk vájta odúban költöttek.

Azért ragadtam tollat, hogy felhívjam a figyelmet a védett területen belüli nagyarányú fakitermelésre, hisz ez a jelenség a környék más nevezetes kastélykertjeit is utolérte. Nem kell sajnos messzire menni rossz példákért: az elmúlt két évben a kamondi – szintén védett – hajdanvolt Magyar-kúria kertjében is kivágtak több hatalmas, a 20. század elején telepített fát (a jegyzett fák között szereplő egzotákat is). Kamondon eltűnt a parkba vezető idős fenyőfasor, ahol néhány éve még 70 példány körüli fülesbagoly-csapat telelt.

Vajon ki adott engedélyt az idős fák kivágására, és miért volt indokolt néhány 250 évet megélt, még élő lombkoronával bíró famatuzsálem kivágása az Erdődy-kertből? Ha ez a folyamat tovább is tart, akkor rövidesen el fog tűnni a dobai kastélyparkból a hazánkban lévő második legnagyobb fehérnyárfá, és a kastélyt körülölelő – közel száz fából álló – 250 éves tölgyerdő is?

ifj. Vasuta Gábor

„Madarak és fák napja” Országos Verseny

Az MME Dombóvári Csoportja, az MME és a KOKOSZ Oktatóközpontjainak szervezésében 12. alkalommal került megrendezésre a verseny döntője.

Dombóvár kilencedszer volt házigazdája a közel 1500 tanulót megmozgató csapatversenynek.

A kiírás értelmében a területi győztesek kaptak meghívást az országos döntőre.

A verseny 19 fordulóból állt; a maximálisan elérhető pontszám 275 pont. A csapatok kiváló felkészülését bizonyította, hogy az átlagteljesítménye a 15 csapatnak 71%-os volt.

A legjobb teljesítmények a Balaton Felvidéki Nemzeti Parkkal, a madárvédelemmel, a fajfelismeréssel (diáról, preparátumokról) és a sasféllel kapcsolatos feladattípusoknál születtek. Legnehezebb feladatnak a fák és cserjék virágzatainak, a bogaraknak és a lepkéknek a felismerése bizonyult.

Az egész napos verseny feladatai között volt: madárhang-felismerés, ismeretek a galambalakúakról és a nyitvatermőkről.

A verseny 4 órás terepi programmal zárult a pacsmagi tavaknál, Molnár Zoltán szakvezetésével. A felkészítő szaktanárok Tóth Zsolt vezetésével a Béka-tó madárvilágával ismerkedhettek meg.

A verseny végeredménye:

1. **Belvárosi Általános Iskola és AMI, Dombóvár** 245 pont
Versenyzők: Péter Lilla, Vértesy Júlia, Juhász Petra
- 2-3. **Általános Iskola, Felsőnyék** 221 pont
Versenyzők: Simon Márton, Kiss Gábor, Horváth Máté
- Általános Iskola, Csákvár** 221 pont
Versenyzők: Balha Balázs, Riffer Ramona, Viszló Levente
4. **Kőrösi Csoma Sándor Ált. Isk., Dunakeszi** 217 pont
Versenyzők: Gránicz Laura, Füle Dániel, Écsi Tamás
5. **Csokonai Vitéz Mihály Ált. Isk., Keszthely** 207 pont
Versenyzők: Bruncsics Bence, Korponai Kristóf, Molnár Tamás
6. **Waldorf Általános Iskola, Gödöllő** 206 pont
7. **Móra Ferenc Általános Iskola, Fegyvernek** 197 pont
- 8-9. **MME. 28. sz. csoportja, Dombóvár** 195 pont
Paragvári Utcai Általános Iskola, Szombathely 195 pont
10. **Eötvös József Általános Iskola, Abaliget** 191 pont
11. **KEHOFA Egyesület, Kevermes** 189 pont
12. **Szilágyi Dezső Általános Iskola, Miskolc** 178 pont
13. **Dancs Lajos Általános Iskola, Nagyecsed** 174 pont
14. **Általános Iskola, Csengőd** 149 pont

A versenyen résztvevő valamennyi tanuló és pedagógus MME által felajánlott könyvjutalomban részesült.

A Ganteline Kft. külön ajándéka a legjobban szereplő 5 csapatnak egyhetes szakmai program a Dél-Dunántúlon (Rétszilas, Béka-tó, Abaliget, Fenékpusztá).

A versenyt meghirdető Herman Ottó Oktatóközpont gratulál minden döntőbe jutott versenyzőnek és megköszöni a felkészítő tanárok (Tóth István Zsolt – Dombóvár, Simon Gábor – Felsőnyék, Buncsák Istvánné – Csákvár, Berty László Imre – Dunakeszi, Vargáné Péter Edit – Keszthely, Dobos István Péter – Gödöllő, Zakar Zoltánné – Fegyvernek, Kovács György – Dombóvár, Baltavári Andrea – Szombathely, Kormos Erzsébet – Abaliget, Bozó Vilmos – Kevermes, Mikola Rita, Várnagy Dávid – Miskolc, Somlainé Lengyel Anna – Nagyecsed, Mikulás Tünde – Csengőd, Szakál László – Debrecen) munkáját.

Köszönetünket fejezzük ki támogatóinknak: Ganteline Kft., MME, KOKOSZ, Belvárosi Általános Iskola, Szentivánpusztai Ásványvíz Kft., Bölcs Bagoly Oktatóközpont (Tiszavasvári).

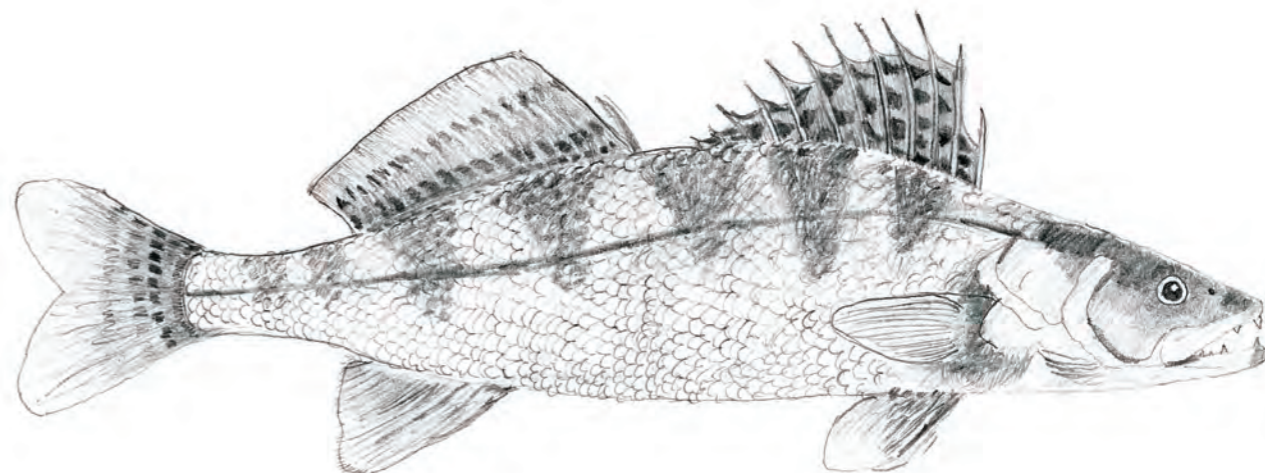
Nagy Sándor

* * *

Budapesten az MME és a Ferencvárosi Önkormányzat munkatársai átadták az első Madárbarát mintakertet. A József Attila lakótelepen Bálint Gyuri bácsi és Schmidt Egon segített kihelyezni a madárodúkat. Eresztvényben a Karancs-Medves Tájvédelmi Körzet területén átadtuk a felújított Madárparkot. A Fővárosi Állat- és Növénykertben, a Budakeszi Vadasparkban, a tatai Öreg-tónál és a Magyar Természettudományi Múzeumban vetélkedővel vártuk a gyerekeket, de nagy sikere volt a farmosi és a fenékpusztai gyűrzési bemutatóknak, és a soproni természetfotó kiállításnak is. Keszthelyen természetvédelmi bemutató, postagalamb-röptetés, kézműves foglalkozás, odúkészítés színesítette a programot. Budapesten a Marczibányi Téri Művelődési Központban a solymász bemutatónak volt a legnagyobb sikere.

MADÁR TÁVLAT

A Madártávlátban ezúttal természetkedvelő diákok rajzait mutatjuk be. Az illusztrációk az agárdi Madárvárta táboraiában készültek.

Fogas süllő – Kovács Bence rajza

Gyöngybagoly portréja – Ásmány Zoltán rajza

Fülesbagoly-koण्या – Sáfár Dávid rajza

Kanalasgém csőre – Pintér Ágnes rajza

Rejtvény

„NE NÉZD MADÁRNAK!”

Számos növénynemzetség és -faj bír olyan magyar elnevezéssel, amelyben madarakra utaló elem is található. Jelen feladványunk megfejtéseként beküldendő, hogy az itt felsorakoztatott növényfotókon mely növényfajok szerepelnek.

1. **üstökös pacsirtafű**
2. **vérehulló fecskefű**
3. **mezei szarkaláb**
4. **piros golyaorr**
5. **deres varjúháj**
6. **parlagi madármályva**

A megfejtéseket **augusztus 1-ig** várjuk az MME címére: 1121 Budapest, Költő u. 21.

A Madártávlát 2005/2. számában feladott rejtvényünk helyes megfejtése: A-1, B-3, C-4, D-2, E-5.

Nyerteseink:
Bánrévi Dániel, Poroszló
Kovács György, Dombóvár
Somogyiné Varju Hajnalka, Pápa
Nyereményük:
Az ÉlőVilág Könyvtár
Kétszikűek II. című kötete.
Gratulálunk!

ÉlőVilág Könyvtár – Kishatározók természetbarátoknak

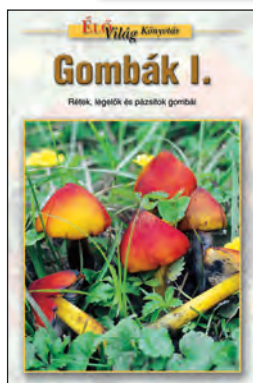
Praktikus segítség a Kárpát-medencében honos állat-, növény- és gombafajok felismeréséhez.

A kishatározók fajleírásaiból a megfigyelt élőlényekről számos fontos információt tudhatnak meg a természetjárók.

Az Élővilág Könyvtár az **erdei iskolai programok** és **tanulmányi vetélkedők** hasznos segédanyaga.

A sorozat kötetei a XI. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon az oktatást segítő legjobb könyvért járó díjat nyerték el.

- Részletes, szakszerű fajleírások
- A gyors eligazodást segítő piktogram-rendszer
- Sok-sok gyönyörű színes fénykép
- Pontos részletrajzok
- Vízálló műanyag védőtok

A sorozat összegyűjtött kötetei átfogó képet adnak Magyarország élővilágáról.

A kishatározókat **az MME tagjai kedvezménytel vásárolhatják meg az egyesület boltjában**

(Budapest, XIII. kerület, Katona József u. 35.).